

**НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ПРАВОСЛАВНОГ БОГОСЛОВСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ**

**РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ
СТРУЧНЕ КОМИСИЈЕ ЗА ПРЕГЛЕД И ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

**КЊИГА ПРОРОКА ДАНИЛА 7-12;
ТЕКСТОЛОГИЈА И ТЕОЛОГИЈА**

ДОКТОРАНДА ЉИЉАНЕ Д. ЈОВАНОВИЋ

На седници Наставно-научног већа Православног богословског факултета Универзитета у Београду, одржаној 28. септембра 2018. године, изабрани су чланови Стручне комисије за преглед и оцену докторске дисертације докторанда Љиљане Д. Јовановић, под насловом *Књига пророка Данила 7-12; Текстологија и теологија*, који после читања дисертације и међусобног консултовања, имају част да Већу поднесу следећи Реферат:

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Љиљана Д. Јовановић рођена је 1976. године у Пожаревцу. Основне студије завршила је на Православном богословском факултету Универзитета у Београду са просечном оценом 8,80. Дипломирала је 2003. године из области Старог Завета на тему „Тумачење књиге о Јову“. Године 2010 окончава мастер студије на поменутом факултету са просечном оценом 9, 50. Одбранила је мастер рад на тему „Књига Јубилеја“ под менторским вођством проф. др Илије Томића. Учесник је бројних стручних конференција и едукативних скупова у земљи и иностранству, као и домаћих и међународних научних конференција. Наставник је верске наставе у Београду и докторанд је на Православном богословском факултету Универзитета у Београду на катедри за Стари Завет под менторским вођством проф. др Родољуба Кубата. Кандидаткиња је до сада учествовала објавила више научних радова који су је квалификовали за израду поменуте докторске дисертације. Међу њима истичемо следеће:

1. *Библијски рукописи у Кумрану*, Богословље 1 (2014), 75-100 у коме ауторка разматра допринос кумранских рукописа бољем разумевању историје библијског текста, превода и канона, нарочито када је реч о Псалтиру. Кумрански рукописи садрже обимнији Псалтир, као и до тада непознате псалме. Редослед је такође другачији од устаљеног. Ауторка се даље бави питањима процеса који су довели до формирања ове јединствене збирке, као и питањем да ли је она настала у Кумрану.

2. *Месијанска звања у Еноховим Параболама*, Теолошки погледи 3 (2014), 635-660 у коме се путем литерарне анализе истражује однос између месијанских звања у Еноховим Параболама и новозаветним списма. Циљ рада је да се уоче сличности и разлике које владају међу поменутих текстовима и да се сагледа схватање Сина Човечијег код Еноха.

3. *Енох, личности или мейшафора*, Богословље 1 (2015), 168-191 у коме ауторка испитује разумевање Енохове личности у периоду Другог храма, са освртом на кумранске рукописе и новозаветне текстове. Рад истражује како се личност Еноха од једне историјске личности трансформисала у симбол праведности и преегзистентног Сина Човечијег. Рад указује и на присуство енохистичких традиција у новозаветним текстовима.

4. „Редакција“, у: Лексикон библијске егзегезе (прр. Р. Кубат/П. Драгутиновић), Београд 2018, 360-361 је лексикографска одредница која обрађује појам редакције у савременој библистици.

5. „Рецензија“, у: Лексикон библијске егзегезе (прр. Р. Кубат/П. Драгутиновић), Београд 2018, 373-374 је лексикографска одредница која обрађује појам и историју рецензија библијског текста.

6. „Рукописи“, у: Лексикон библијске егзегезе (прр. Р. Кубат/П. Драгутиновић), Београд 2018, 377-379 је лексикографска одредница која даје преглед најзначајнији библијских манускрипата као и њихово означавање у критичким издањима Св. Писма.

Октобра 2015. и одбранила концепт дисертације на тему „Књига пророка Данила; Текстологија и теологија“ пред комисијом коју су сачињавали проф. др Владан Перишић, редовни професор ПБФ, проф. др Предраг Драгутиновић, ванредни професор ПБФ и проф. др Ненад Ристовић, ванредни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет дисертације је истраживање читања старогрчке варијанте Данила 7, 13 у којој се говори о „некоме налик Сину Човечијем“ који долази као „Стар дана“: њему прилазе они који стоје и њему се у 7, 14 додељује власт, част и владавина над народима. Циљ рада је да се испита веродостојност старогрчког превода и утврди однос који влада између ове и Теодотионове варијанте. Ова анализа се врши у циљу проналажења одговора на следећа питања која су и основна питања дисертације: Да ли се у случају Теодотиона ради о преводу или ревизији? Које се од постојећих читања Данила може сматрати изворнијим? Да ли је старогрчко читање 7, 13 производ писарске грешке или независне традиције?

3. Основне хипотезе

Полазна претпоставка рада јесте да читање старогрчке варијанте, које се разликује од читања Масоретског текста и текста сачуваног у Теодотионовом преводу, није грешка преписивача, већ сведочанство постојања старије или паралелне верзије јеврејског текста Данила. Овај непознати јеврејски текст послужио је као узорни текст за настанак грчког превода. У том циљу, ради решавања питања које је читање изворније, проблему се приступило са аспекта текстологије, упоредном анализом сваке од три постојеће варијанте текста, односно, посматрањем текстова сродне терминологије, појмова и мотива. Циљ истраживања јесте да се утврди постоје ли трагови традиције везане за доживљај „некога налик Сину Човечијем“ као небеске, преегзистентне личности, схваћене у месијанском контексту, а које потврђује и читање старогрчког текста Дан 7, 13.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Након увода, рад се дели у три главне целине.

4.1.

У првом или уводном делу дисертације постављени су темељи за даље истраживање. Задаци уводног дела јесу дефинисање термина Септуагинта (LXX), осврт на текстуални развој Данилове књиге кроз историју и анализа могућих узрока искварености старогрчке верзије (СГ) Данила. Затим, уводни део се наставља утврђивањем статуса СГ и Теодотиона (Т), односно, истраживањем текста на теоретском нивоу увидом у резултате досадашњих истраживања, праћењем историјских сведочанстава и развоја библијског текста кроз историју до данас. Циљ уводног дела је увођење у проблематику текстологије Данила 7-12 које треба да постави темеље за даље истраживање текста централног текста Дан 7, 13-14.

4.2.

У другом, централном делу, приказана је компаративно-синтаксичка и морфолошка анализа одељка Дан 7-12 у СГ, Т и МТ (Масоретски текст). Испитивањем сличности и разлика истраживана је улога одабраног еквивалента у ревидираном тексту и њихов међусобни однос. Циљ централног дела било је утврђивање статуса и међусобног односа СГ и Т, тј. проналажења одговора на питање: да ли је Т верзија Дан 7-12 ревизија СГ? Истраживање самог текста разјаснило је бројна питања која се тичу односа СГ и Т и уједно, утицало на текстолошко опредељење као основе за теолошку аргументацију при решавању проблема читања 7, 13.

4.3.

У трећем делу, тражен је одговор на два основна питања: Да ли је постојала традиција везана за Сина Човечијег у времену пре појве хришћанства и уколико јесте, да ли је Син Човечији могао бити схваћен у есхатолошком контексту? Овај

део укључује проблем рецепције кроз перспективу читања стиха Дан 7, 13 у грчким преводима и анализу синтагми „Син Човечији“ и „Старина дана“ међу текстовима, користећи се притом резултатима претходног истраживања. Даље, употребом метода текстуалног критицизма тражена су унутрашња и спољашња сведочанства која би могла утицати на решење проблема које је од понуђењих читања Данила 7-12 изворније. У том смислу упоређени су текстови Т, СГ верзије Данила 7-12 са рукописом папируса 967 као јединим сачуваним предхексапларним сведочанством. Аналитичким коракон констатоване су варијанте читања, а поступком интерпретације тражено је првобитно читање.

Након тога, дијахроним приступом тексту, служећи се методом историјског критицизма и поступком историје појмова и мотива, препознате су специфичности терминологије нарочито карактеристичних синтагми „Син Човечији“ и „Старац дана“ у циљу утврђивања порекла, историје, значења и примене у тексту. Методом интертекстуалног читања упоређени су текстови заједничке терминологије, како међу канонским, тако и међу апокрифним списима, а све у циљу утврђивања изворног контекста одабраних текстова и њиховог међусобног односа.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Докторска дисертација Љиљане Д. Јовановић успешно је одговорила на основна питања доктората постављена у самом уводу рада. Даље, узимајући у обзир удружене елементе појединачно анализирани у раду, кандидаткиња с правом закључује да је читање СГ варијанте Дан 7, 13 које говори о некоме „налик Сину Човечијем“ и који долази „као“ Стар дана „на облацима небеским“, не може се посматрати као грешка преводиоца или преписивача, већ као производ независне старије или паралелне верзије. У том смислу она с правом указује на сачувано сведочанство Папируса 967 који потврђује теорију о постојању више традиција, јер у појединим сегментима, садржи различит текст у односу на све три постојеће варијанте Књиге пророка Данила. Такође, Теодотионов превод не може се сматрати ревизијом СГ, већ независним преводом, на шта упућују бројне разлике у тексту у односу на СГ. Затим, разлике између постојећег МТ и Т указују на постојање непознатог узорног текста који Т следи. По питању читања 7, 13 тај непознати узорни текст, разликује се од СГ и МТ. Делови 9, 10 и 7, 13 показују

знаке ревизије која се, вероватно, пре односи на јеврејски узорни текст који Т следи, него на грчки превод.

Поређењем сродних појмова и мотива у повезаним текстовима кандидаткиња је утврдила постојање традиције доживљаја „некога налик Сину Човечијем“ као небеске преегзистентне личности, на шта указује контекст старозаветних, апокрифних и новозаветних списа. Разлике у читању грчке варијанте и МТ на примерима Пс 110, Зах 6, 12-13 и Ис 9, 6 указују на постојање више текстуалних традиција које су настале као последица постојања опозиционих струја везаних за доживљај месије.

Новозаветни списи који се служе цитатима, алузијама и мотивима Данилове књиге, коришћењем термина карактеристичних за СГ попут: ἔ ξουσί α или ἡ δόξα, затим говора: ἔ πὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, потврђују читање СГ Дан 7,13. Поред тога што новозаветни текстови не садрже ни на једном од места помен ὡς παλαῖος ἡ μερῶν παρῆν, инсистирање на власти Сина Човечијег којег „слушају ветрови и море“, а нарочито Христови говори о доласку у „слави Оца мојега“, указују да је у новозаветној традицији Данилов „неко налик Сину Човечијем“ био схваћен као неко раван Старом дана. Међутим, како споменута сведочанства говоре у прилог постојања традиције сродне СГ, на исти начин, описани сусрети Христа и фарисеја, показују постојање опозиције таквом мишљењу. На крају се закључује да је неопходно правити разлику између текстолошке форме υἱὸς ἀνθρώπου као ознаке за човека уопште, и форме ὡς υἱὸς ἀνθρώπου као ознаке која описује надљудску реалност.

6. Закључак

Докторска дисертација Љиљане Д. Јовановић под насловом *Књига ѿророка Данила 7-12; Тексто̀ологија и теологија* урађена је у складу са одобреном пријавом дисертације. Дисертација је оригинално и самостално научно дело. Комисија, са задовољством, констатује да овај рад испуњава научне нормативе докторске дисертације и предлаже Наставно-научном већу Православног богословског факултета Универзитета у Београду да одобри јавну одбрану овог рада.

У Београду, 09. новембра 2018.

Чланови Стручне комисије за преглед и оцену дисертације:

1. _____

др Родољуб Кубат, редовни професор Православног богословског факултета
Универзитета у Београду (ментор)

2. _____

др Предраг Драгутиновић, ванредни професор Православног богословског
факултета Универзитета у Београду

3. _____

др Војин Недељковић, ванредни професор Филозофског факултета
Универзитета у Београду